

Y

eni Devlet Kapitalizminin Yükselişi: Küresel Ekonomi-Politik Bir İnceleme¹

Orhan ŞİMŞEK

Hopa İİBF İktisat Bölümü, Artvin Çoruh Üniversitesi

Öz

Neoliberal küresel kapitalizmin 2008 krizinde sekteye uğramasıyla birlikte kapitalizmin farklı türlerinin uygulanabilirliği yeniden gündeme gelmiştir. Hem kriz süresince Batı ülkelerinin devlet müdahalesi öncelikli çıkış politikaları hem de Çin ve Rusya gibi devletin ağırlıklı olarak ekonomide boy gösterdiği ülkelerin krizden görece daha az zarar görmesi, teorik bağlamda yeni olmayan ancak uygulama konusunda eski örneklerinden farklılık gösteren devlet kapitalizmini ön plana çıkardı. Bu “yeni” devlet kapitalizmi, esasen Çin ve Rusya başta olmak üzere Brezilya, Hindistan, Suudi Arabistan gibi, “gelişen” piyasaların iktisadi ve siyasi yapılarının yönetimini temsil etmekte olup özellikle son on yılda devlet mülkiyetli şirketler (SOEs) ve ulusal varlık fonları (SWFs) aracılığıyla küreselleşen bir kapitalizm şeklidir. Bu bağlamda devlet aygıtı küresel bir yatırımcı ve girişimci olarak hareket etmektedir. Dolayısıyla yeni devlet kapitalizmi eski uygulamalarındaki ulusalcılıktan öte küreselci davranan ve politik ilerlemeyi hedefleyen bir olgudur. İşte bu çalışmada devlet kapitalizminin küreselleşmesini sağlayan etmenleri incelemekle beraber, mevcut devlet kapitalizminin eski devlet kapitalizmi uygulamalarından farkı konu edinecektir.

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, Devlet Kapitalizmi, Devlet Mülkiyetli Şirketler, Ulusal Varlık Fonları

¹ Bu çalışma, Gazi Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalında Prof. Dr. Aziz Konukman'ın danışmanlığında hazırlanmış olan “Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

Washington Uzlaşması ve ardından da Post-Washington Uzlaşması ile “revize” edilerek süren küresel neoliberal kapitalizm, tarihin en büyük ekonomik krizlerinden birine sahne oldu. Gündeme geldiğinden beridir sürekli tartışılan neoliberal küresel kapitalizmin “neoliberal” kısmı yeniden eleştiriler ile karşılaştı. Neoliberalizmin artık kapitalizmi sürdürmeyeceği sıkça dillendirilmeye başladı. Zaten Post-Washington Uzlaşması ile revizyona uğrayan ve devleti “piyasa dostu” olarak yeniden sahneye süren neoliberalizmin ötesinde, içerisinde devletin daha aktif olarak bulunduğu ekonomik anlayışlar gündeme gelmeye başladı. Üstelik bu sefer küresel kapitalizmin karşısına, devletin sadece belli ekonomi politikalarıyla müdahil olduğu yapıdan daha öte bir sistem çıkmaktaydı: Devlet kapitalizmi.²

Ancak bu devlet kapitalizmi elbette yeni bir iktisadi sistemi temsil etmiyordu. Devlet kapitalizmi uygulamaları genel olarak merkantilist döneme kadar dayanılmakla beraber, yirminci yüzyılda Sovyetler Birliği’nde uygulamaya koyulan “Yeni Ekonomi Politikaları” (NEP) ve daha sonrasında da büyük buhran döneminde ABD ‘de uygulanan New Deal ve Türkiye gibi ülkelerin “devlet eliyle sanayileşme” modelleri de devlet kapitalizminin bir türü olarak kabul edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere devlet kapitalizmi devletçilik-etatism ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti anlayışı ile beraber ithal ikamecilik adı altında, List’in “genç endüstri tezi”ne de dayanarak ulusal sanayilerini koruyucu politikalar uygulandı. Dolayısıyla söz konusu dönemdeki devlet kapitalizmleri ulusal ekonomiyi korumaya yönelik olup otarşi anlamına gelmemektedir. Ulusal ekonomiyi geliştirmeye ve gelişmiş ülkeleri yakalama hedefi doğrultusunda uygulanan politika sistemidir.

Günümüzde yani 2008 sonrası süreçte karşıımızdaki yeni devlet kapitalizmi ise

² Devlet kapitalizmi terimi çoğu zaman “devletin yönettiği tekelci kapitalizm”, “yönetilen kapitalizm”, “bürokratik kolektivism”, “totaliter devlet kapitalizmi”, “neomerkantilizm”, veya “devlet sosyalizmi” gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmaktadır. Pollock’a (1982) göre, her ne kadar tüm sermayenin devletin tekelinde olduğu gibi bir anlam çıkabilir olsa da bunun daima böyle olması gerekmemektedir. Devlet kapitalizmi, serbest piyasa kapitalizminden farklı olan -Pollock devlet kapitalizmini serbest piyasa kapitalizminin halefi olarak nitelendirir- fakat serbest piyasa kapitalizminin varsayımlarını içinde barındıran, dolayısıyla kar güdüsünün önemli bir unsur olarak varlığını sürdürdüğü, sosyalizm ile benzeşmeyen bir kapitalist sistemdir.

ulusal değil küresel ekonomide var olma hedefi doğrultusunda küresel kapitalizme eklenmiş bir sistemdir.

İşte 2008 krizi sonrasında gündeme gelen bu “yeni devlet kapitalizmi”nin temel özelliği küreselleşmeyle uyumlu olması ve içe politikalarla sınırlı olmayışıdır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında yeni devlet kapitalizminin farklı adlandırılışlarıyla da karşılaşılmakla beraber, hem yazının bütünlüğü hem de kullanılan kavramsal çerçeve açısından yeni devlet kapitalizmi ulusötesileşen devlet kapitalizmi³ kavramsallaştırması ile sürdürülecektir. O zaman mevcut devlet kapitalizmi sistemi iki tane ayırt edici özelliği öne çıkar:

1. Mevcut devlet kapitalizmi geçmiş örnekleriyle mantıksal olarak benzeşmekte ancak uygulamada farklılık arz etmektedir. Bu nedenle ona “yeni devlet kapitalizmi” denmektedir.
2. Yeni devlet kapitalizmi, kapitalizmin küreselleşmesi ve/veya ulusötesileşmesi süreçlerinden ayrı olarak değerlendirilemez.

Peki, “yeni devlet kapitalizmi” ya da diğer deyişle “ulusötesileşen devlet kapitalizmi” nasıl gündeme geldi? Küreselleşme tartışmalarının merkezi olan devlet, 2008 küresel krizi ile yeniden odak noktası oldu.⁴ Kriz, devletin ekonomi dışında tutulması gerektiğini savunan görüşleri adeta kenara itti. Özelleştirmelerin başarısızlığı ve özellikle de kriz sürecinde birçok özel şirketin zarar görmesi ve devlet müdahalesi ile birçoğunun kurtarılması, devlet aygıtını ekonomi sahnesinin başrolüne yeniden koydu. Bu durum Keynes ve onun iktisadını tekrar gündeme

³ Bu kavramı kimi zaman küresel devlet kapitalizmi veya devletçiliğin küreselleşmesi olarak da kullanabiliriz.

⁴ Küresel ekonomik türbülans, daha önce görülmemiş ölçüde ABD ve Avrupa ekonomilerini olumsuz etkilemiş ve gelişen ekonomilerin ve özellikle de BRICs olarak adlandırılan ülkelerin yükselişine sahne olmuştur. Çin ve Rusya'nın başını çektiği bu ülkeler, küresel ekonomide yeni bir dönemi başlattı. Batı tarzı kapitalizm sorgulanmaya başlanırken, ulusal ekonomileri küresel bağlamda organize edebilecek daha verimli kapitalizm formları ortaya çıktı: Devlet kapitalizmi. Devlet kapitalizmi, devletin baş aktör olduğu ve politik yükselme için piyasa araçlarını kullandığı ekonomik sistemdir (Aligica ve Tarko 2012, 358).

**Yeni Devlet
Kapitalizminin Arka
Planı: 2008 Krizi ve
Sonrası**

getirdi.⁵ Devlet bu kez sadece kurtarıcı-düzenleyici olarak değil, kapitalizmin asli bir unsuru olarak da sahneye çıktı. Bu çerçevede, başta Çin, Rusya gibi ülkelerde olmak üzere, devlet mülkiyetli ya da devlet kontrolündeki şirketler, temel alanlarda giderek genişlemektedir. Öyle ki petrol ve doğalgaz sektöründe dünyanın en büyük firmaları devlet mülkiyetindeki şirketler olup ayrıca yine devlet kontrollü olan ulusal varlık fonları (özellikle Çin, Norveç ve Körfez ülkeleri kökenli) da “2008 sonrası” küresel kapitalizminin önemli birer unsuru konumundadır (Chavez 2014, 45).

Bu örneklerle birlikte yeni devlet kapitalizmi özellikle son yıllarda geniş bir şekilde dile getirilen bir olgu halini aldı. Küresel durgunluğa da denk gelen 2000’lerin sonlarından itibaren daha çok Çin üzerinden, devlet kapitalizmi ile ilgili çalışmalar ağırlık kazanmaya başladı (Ostrowski 2012, 2). Devlet kapitalizmi *-genel olarak-* hükümetlerin temel unsurlar olarak ekonomik yapı içerisinde yer aldığı ve piyasaları esas olarak politik faydaları için kullandıkları bir sistemdir. Genel hatlarıyla ulusal ekonomilerde kilit rol oynayan sektörlerin devlet kontrolünde olduğu bir yapı olan devlet kapitalizmi, tercihleri, yirmibirinci yüzyıl gerekleri doğrultusunda, devlet mülkiyetli şirketler ve ulusal varlık fonları aracılığıyla özellikle 2008 krizi sonrasında küreselleşmiştir (Resico 2013, Huat 2015).

Kapitalizmin küreselleşmesi ve bu küreselleşme sürecinde devletin konumu tartışmaları, devletin geri plana itilmesi veya dönüşümü ekseninde konumlanırken, 2008 yılında başlayan küresel finansal kriz ile birlikte özellikle liberallerin faz-

⁵ 1930’lardan, kapitalizmin altın çağı olarak nitelenen dönemin sonuna değin hakim iktisat politikası anlayışının başucu kitabı Keynes’in magnum opusu olan *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* oldu. Özet olarak Keynes’in iktisadi düşünceleri, sistemsel bir değişiklik olmasından öte, sistemi nasıl etkin çalıştırabileceğine dair bir katkıdır. Dolayısıyla Keynes’in kapitalizm ile değil, devletin ekonomik anlamda yer almadığı pür serbest piyasacı kapitalizm ile sorunu vardı. Keynes, Genel Teori’de bu çerçevede öneriler sundu. Ekonomide talebi arttırmak için, devletin aktif bir şekilde para ve maliye politikalarıyla müdahalesini öngörüyordu (Keynes, 2010 [1936]). Onun iktisadında devlet düzenleyici ve müdahaleci olmasının yanında istihdam yaratmak adına üretici olarak da yer alabilirdi. Nitekim Büyük Buhran sonrası süreçte dünya genelinde Keynes’in iktisadi önerileri büyük yankı bulmuş ve yaklaşık 40 yıl boyunca sosyal refah devleti anlayışı Keynes ve Keynesyen iktisadın ilkeleriyle pekişmiş olarak uygulandı. Arz yanlı, neoliberal iktisat politikalarının yirminci yüzyılın son yirmi yılındaki hakimiyeti, Keynes’i geri plana itse de 2008 finansal krizi Keynes’i ve onun önerilerini yeniden gündeme getirdi.

laca beklemediği bir gelişme yaşandı. Gelişmekte Olan Ülkeler, Batı'dan farklı bir yol izleyerek küresel/ulusötesi ekonominin, kimilerine göre, kilit unsurları/oyuncuları haline geldiler. İzlenen bu farklı yol ise yeni devlet kapitalizminden başka bir şey değildi.

Yukarıda da belirtildiği üzere, gelişmekte olan ülkeler üzerinden yükselen yeni devlet kapitalizmi⁶, küreselleşmeden bağımsız değerlendirilecek bir olgu değildir. Dolayısıyla William I. Robinson'ın (2004) "küresel kapitalizm tezi"nden hareketle süreci *devletçiliğin küreselleşmesi* veya *ulusötesileşen devlet kapitalizmi* olarak nitelenecek anlamlı olacaktır. Ulusötesileşen devlet kapitalizmi terimi ise ilk olarak Harris (2009) tarafından ortaya atıldı. Bununla beraber aynı süreç Stephen (2014) tarafından *bütünleşmiş devlet kapitalizmi* olarak adlandırılmıştır. Harris'e (2009, 6) göre ulusötesileşen devlet kapitalizminin oluşumu, küreselleşmenin ilerlemesinde yeni bir aşamaya işaret etti ve bu aşama Batılı küreselleşme kuramcıları tarafından öngörülemediği. Çünkü genel itibarıyla onlar, neoliberal küreselleşme ile birlikte devletçi rejimin yok olduğunu savunmaktaydılar. En önemli vurguları ise neoliberalizmin Keynesyen refah devletini bitirmiş olduğuydu.

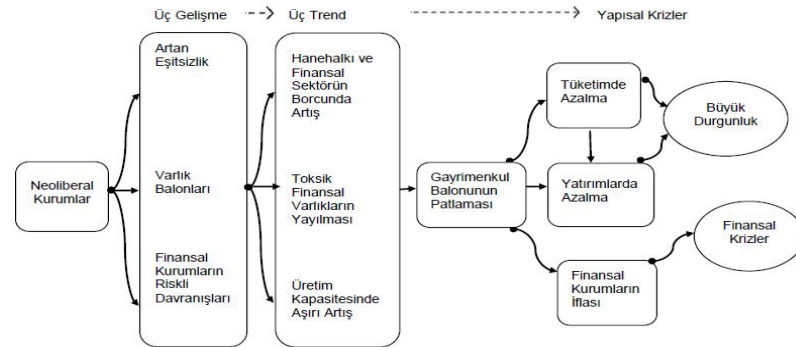
Serbest piyasa kapitalizminin ABD merkezli modeli, Sovyet sonrası dönemin dünya düzeninin baskın gücü konumundaydı. Neoliberal politikalar çerçevesinde Washington Uzlaşması'nda belirtilen ilkeler doğrultusunda küreselleşme ile birlikte ilerleyen serbest piyasa kapitalizmi tüm iktisadi olguları belirlemektedir. Ancak bu egemenlik, 2008 küresel finansal krizi ile birlikte kesintiye uğramış ve neoliberal kurumlardan başlayan ve bir sarmal şeklinde küresel durgunluğa evrilen (bkz. Şekil 1) finansal kriz, kapitalizmi işletecek alternatif ekonomi modelleri arayışlarını tetiklemiştir. Bu arayışların sonucu olarak benimsenen kapitalist ekonomi modelleri, devletin daha fazla müdahil olduğu ve Brezilya, Rusya, Hindistan ve özellikle Çin'de uygulanmakta olan devlet kapitalizmi etrafında toplandı. Böylelikle ulusötesi kapitalizm, serbest

⁶ Devlet kapitalizminin önceki örneklerinin tarihsel bağlamda incelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

piyasa doktrinlerinin ötesinde, güneyden gelen devlet müdahaleciliği esintisiyle hem küresel durgunluktan çıkma hem de sistemi iyi yönetme çabalarına girişmiştir. Söz konusu ülkeler, serbest piyasa kapitalizminin temel doktrinlerini benimseyerek küresel kapitalizme eklemlenmiş ve hızlı bir büyüme sürecine girmişlerdir. Bu ülkeler aynı zamanda, önemli girişimlerde devlet mülkiyetini sürdürüp, değişen derecelerde finans sektörünü devlet kontrolüne almıştır. Bu pratikler serbest piyasa kapitalizmini zorlasa da, duruma bir serbest piyasa-devlet kontrolündeki kapitalizm çekişmesi olarak bakmak yerine bahsi geçen ülkelerden filizlenen devlet kapitalizmi sistemini, kapitalist üretimi ve piyasa kurumlarını küresel politika kayışları gerçekleştirerek organize eden bir olgu olarak görmek daha rasyonel olacaktır (McNally 2013a, 1).

Genel olarak “finansallaşma” kavramı ile nitelenen ve Lapavitsas’ın (2013) *üretmeden kar elde etmek* olarak nitelediği süreç, özellikle 80’lerin sonundan itibaren neoliberalizmin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. 2000’lerin küresel krizi de finansın hem ulusal hem de küresel bağlamda kapitalizmin pivotu haline gelmesinin bir sonucudur. Her ne kadar finansallaşmaya dayalı ekonomik faaliyetler büyük karlar kazandırmışsa da bir yandan da küresel krize zemin hazırlamaktaydı. Bu bağlamda neoliberal kapitalizm finansallaşma odaklı olmakla birlikte, 2008 krizi işte bu finansallaşmanın krizidir (Lapavitsas, 2013).

Şekil 1. 2008 krizinin nedenleri



Kaynak: Kotz (2015, 5)

Şekil 1, 2008 krizinin nasıl yayıldığını betimlemektedir. Söz konusu kriz 1930'ların büyük buhranından beri yaşanan en büyük bunalım olmakla beraber neoliberal küreselleşmenin ve genel olarak kapitalizmin sistematik bir sonucudur. Kotz (2015), neoliberal kapitalizmi 1979 ile 2008 krizi arası olan dönem olarak nitelermiş ve ona göre, 2008 krizi sistemik olarak kapitalizmde, kapitalizmin mevcut egemen formunda ve devlet politikalarında etkisini göstermiştir. Bu bağlamda hem neoliberal küreselleşme hem de devletin iktisadi hayattaki yeri yeniden düşünölmeye başlanmıştır.

Bu durum kapitalizmin dışında gelişen bir olgu değildi. 2008 küresel finansal krizinin sonucunda, dünya ekonomik düzeninin akıbeti eskisi gibi net görünmüyordu. Soğuk savaş esas olarak kapitalizm ve sosyalizm arasındaki rekabeti temsil etmekteydi. Komünizmin mağlubiyeti, serbest piyasa kapitalizminin egemenliğini kurması olarak göröndü. Ancak bugün küresel ekonomik düzende yeni bir dinamik sahne aldı. Bugünkü rekabet kapitalizm içi bir rekabettir. Yani kapitalizmin farklı modelleri arasındaki rekabet küresel kriz sonrası ağırlığını koymuştur. Neoliberal serbest piyasa kapitalizminin ötesinde, devlet merkezli bir kapitalizm modeli gündeme gelmektedir. Özellikle Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın -bu ölkeler birlikte BRICS olarak anılmaktadır- uyguladığı, devletin öncü olduğı kapitalizm modelinde devlet, iktisadi kalkınmanın yönetiminden, sanayi politikaları ve teknolojik ilerlemeye kadar tüm ekonomik aktivitelerde başat aktördür. Bu model yeni devlet kapitalizmi veya yenilenmiş devlet kapitalizmi olarak adlandırılmaktadır. Otuz yılı aşkın süredir serbest piyasa kapitalizmi ya da neoliberal kapitalizm modeli, gelişmekte olan ölkelerin yönetim ve reform programlarını derinden etkilemiştir. Küresel arenada Washington Uzlaşması olarak bilinen ve Dünya Bankası, IMF ve diğere küresel kuruluşlar tarafından benimsenen bu kapitalizm modeli, kalkınmanın ve refahın sağlanmasında biricik yol olarak sunulmuş ancak 2008 kriziyle birlikte serbest piyasa kapitalizmine güven sarsılmıştır. Ancak kriz sonrası küresel gündemde yerini alan yeni devlet kapita-

lizmi ile neoliberal devlet kapitalizmi arasındaki rekabet, birinin kazanıp diğ-
erinin yok olmasını gerektiren bir süreç değildir. Dolayısıyla bu yönüyle soğuk
savaş dönemindeki kapitalizm-sosyalizm rekabetinden farklılık arz etmektedir.
Yeni-yenilenmiş devlet kapitalizmi, neoliberal kapitalizmle karşılıklı bağımlılığı
ve rekabeti dinamik bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bu iki kapita-
lizm modeli genel hatlarıyla birbiriyle iç içedir (McNally 2013a, 2).

Ancak her ne kadar Batıda durum bu şekilde olsa da küresel kapitalizm gelişmek-
te olan ülkelere ve eski sosyalist devletlere, kendi tarihsel karakter ve yapılarına
uygun biçimde gelmiş ve sonucunda da devletçi küreselleşme ve yeni ulusötesi
kapitalistler ortaya çıkarmıştır. Bu durum birçokları için şok etkisi yarattı ve koru-
macı retorikleri ateşledi. Gelişmekte olan ülkelerin ulusötesi kapitalist sınıfları da,
uysal küçük ortaklar olarak değil, bağımsız ve küresel gücü yeniden dengeleyen
unsurlar halini aldı. Özellikle devlet mülkiyetli şirketler ve finansal kurumlar kü-
resel ekonomide giderek büyüyen bir etki alanına sahip olmaya başladılar. Sınır
ötesi ticaret akımları, mal ve enerji fiyatlarındaki hızlı yükselişler, ticaret fazlaları
ve küresel üretim, devlet kontrollü varlıklarda dikkate değer bir büyümeye neden
oldu. Bu durum özellikle de Çin, Rusya ve Arap Körfez Ülkelerinde gerçekleşti
(Harris 2009, 6-7).

Ulusötesi devlet kapitalizminin güçlenmesi, yukarıda da ifade edildiği gibi
2008'de ABD merkezli olarak baş gösteren ekonomik problemlerle hızlandı.
ABD, konut krizi ve dolardaki değer kaybı ile darbe alırken Çin, Rusya vb. ül-
keler büyümeye devam etti. Bu süreçte ABD ekonomisinin gerilediği ve küresel
büyümenin yarısının özellikle Çin, Rusya ve Hindistan odaklı olduğunu ifade
ediliyordu (aktaran Harris 2009, 6-7).Devlet kapitalizmi türlerinde devletin öne
çıkan rolü, iktisadi yönetişimde farklı perspektifler üzerinden küresel kapitalizm-
de yükselmektir. Bu çerçevede devlet kapitalizmi, diğer kapitalist pratiklerden
de yararlanarak strateji ve politikalarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla da devlet
kapitalizmi melez bir sistemdir (McNally 2013a, 4).Rickards (2015 [2012], 175),

devlet kapitalizmini küreselleşmeden ayrı olarak aynı dönemlerde gelişen farklı bir jeopolitik olgu olarak ele almaktadır. Ona göre devlet kapitalizmi, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar hâkim iktisadi model olan merkantilizmin yeni bir sürümüdür. Merkantilizm ise küreselleşmenin antitezidir; çünkü dışa kapalı piyasalar ile ülke zenginliğini arttırmayı öngörür. Bu bağlamda Rickards, devlet kapitalizmini bir yeni merkantilizm dönemi olarak görmektedir.

Ancak bu çalışmada benimsenen yaklaşıma göre ise tersine yeni devlet kapitalizminin küreselleşme ile bir sorunu yoktur. Yeni devlet kapitalizmi küreselleşme ile uyumludur ve birlikte çalışır. Dolayısıyla başta Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler olmak üzere, yeni devlet kapitalizmini uygulayan ülkeler küresel üretim-ticaret-siyaset üçlemesine güçlü bir şekilde eklenmişlerdir. Bu bağlamda yeni devlet kapitalizmi, neoliberal politika araçlarını kullanarak ulusötesi kapitalizmi sürdürmeye yönelik yeni bir strateji olarak nitelenebilir.

Robinson'a (2014, 40-41) göre Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğu, küreselleşmeye devletin hâkim olduğu sektörlerle giriş yaptı. Bunlar, kapitalizmin "altın çağı"nın gözde stratejisi ithal ikameci politikaların birer mirasıydı. Neoliberal programlar 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başlarında her ne kadar çoğu devlet şirketini özelleştirmeyi öngörse de, bazı sektörlerde, genellikle de petrol ve finans sektörlerinde bazı ülkelerde devlet kontrolü devam etti. Çin ve petrol ihracatçısı bazı Orta Doğu ülkeleri, "ulusal varlık fonları" şeklinde devlet mülkiyetli yatırım firmaları kurdular. Bu gelişmeler yani güçlü devlet şirketlerinin uluslararası arenada yükselişi, kimileri için ABD ve Batı ekonomisinin çözülüşüne işaret etmekteydi. Devlet mülkiyetindeki bu şirketlerin yükselişi, geçmişteki örneklerde görüldüğü üzere korumacı politikalarla bir ülke ya da bölgesel ekonomi oluşturmaktan ziyade ulusötesi şirket ağları ile daha güçlü bir bütünleşme arayışını ifade ediyordu. Nitekim Ulusal Varlık Fonları birçok bankada, varlık yönetimi firmalarına yatırım yapmaktadır. Harris bunların arasında Barclays, Blackstone, Carlyle, Citigroup, Deutsche Bank, HSBC, Merrill-Lynch, Morgan Stanley, UBS, the London Stock

Exchange ve NASDAQ'ın da olduğunu ifade etmektedir. İşte Jerry Harris bu olguyu "ulusötesi devlet kapitalizmi" (transnational state capitalism) olarak ifade etmektedir. Bu sistemde ulusal varlık fonları ve diğer devlet mülkiyetli şirketler Üçüncü Dünya'nın ulusötesi kapitalist sınıfının devletçi doğasına uygun olarak hareket etmektedirler. Yine Harris, birçok ulusal varlık fonunun ABD, Avrupa ve diğer yerlerdeki borsalarda yatırım yaptığını eklemektedir. Çin örneği üzerinden bakılacak olursa, bu ülke bir yandan Batı kapitalistleriyle rekabet etmekle beraber ulusötesi sermayenin önemli bir kısmı bugün Çin'in devlet şirketleri tarafından temsil edilmektedir (Harris 2009).

Devlet kapitalizmi olgusu son yıllarda kamusal ve akademik tartışmalarda yaygın bir tema haline geldi. Bu tartışmaların odak noktasında ise devlet mülkiyetindeki şirketlerin dikkat çekici yükselişi vardır. 1980'ler ve 1990'larda -yani Washington Uzlaşması yıllarında- devletin ekonomideki rolünün azaltılmasına odaklanılmış, ancak bu egemen anlayış günümüzde Norveç, Mısır, Singapur ve birçok Avrupa ekonomisinin devlet mülkiyetli şirketler ile alakasının sürmesiyle etkinliğini bir miktar kaybetmiştir. Küresel bağlamda da dünyanın en büyük şirketleri arasında önce devlet mülkiyetli şirketler gelmektedir. Özellikle gelişen piyasalarda devlet mülkiyetli şirketler, sınıflı kalkınma başta olmak üzere ekonominin motoru konumundadır. Son yıllarda devlet mülkiyetli şirketlerin bu yükselişi *laissez-faire* odaklı yaklaşımları hayal kırıklığına uğrattırırken, kapitalizmin yeni bir ekonomi modeli ile idare edilmesini gündeme getirmiştir (OECD 2013, 12).

Aslında devlet kapitalizmi olarak ifade edilebilecek eğilimler 1970'lerin ortasında da gündeme gelmişti. O yıllarda bazı Avrupa ülkeleri çok sayıda firmayı millileştirmiş ve bundan çok daha fazla sayıda yeni devlet mülkiyetli şirket kurmuşlardı. Amaç, devleti ekonomide daha aktif hale getirmektir. Bunun bir sonucu olarak 1970'lerin sonunda devlet mülkiyetli şirketlerin GSYH'ler içerisindeki payı karma ekonomilerde yüzde 10'u aşarken, gelişen ülkelerde yüzde 16'ya ulaştı (Musacchio ve Lazzarini 2014, 6).

Yeni devlet kapitalizminin özellikleri

Robinson ve Harris gibi yazarlar yeni devlet kapitalizmini “ulusötesileşen devlet kapitalizmi” ya da “devletçi küreselleşme” gibi kavramlar aracılığıyla tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre ise yeni devlet kapitalizmi küreselleşme ile uyumludur; herhangi bir otarşiyi/ dışa-kapalılığı ya da korumacı ekonomi modellerini temsil etmez. Bu bağlamda devlet kapitalizmini uygulayan ancak kendi içlerinde farklı uygulamaları olan Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya gibi ülkeler küresel siyaset-üretim-ticaret (döngüsüne) üçlemesine devlet mülkiyetli şirketler ve diğer önemli devlet varlıklarının öncülüğünde eklenmiştir. O halde neoliberal politika araçlarını kullanan “yeni” devlet kapitalizmi, kapitalist sistemin bugün erişmiş olduğu ulusötesi aşamasına uygun yeni bir iktisadi ve politik gücü temsil etmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yükselişe geçen bu yeni devlet kapitalizmi pratikleri Batılı ülkeler tarafından da dikkatle takip edilmektedir. *The Economist* dergisinin 2012 yılında hazırladığı *Devlet Kapitalizmi: Görünür El* başlıklı raporu bunun önemli bir göstergesidir. Söz konusu rapora göre “yeni” devlet kapitalizmi Çin, Rusya, Körfez Ülkeleri ve Brezilya üzerinden filizlenmektedir. Her ülkede farklı şekillerde uygulansa da ortak bir nokta politikacıların neoliberal kapitalizme kıyasla çok daha fazla güce sahibi olmalarıdır (Çizelge 1). *The Economist*'e göre, yeni devlet kapitalizmi birkaç açıdan önceki örneklerinden dikkate değer bir farklılaşmayı temsil etmektedir. Bugünün devlet kapitalizmi daha geniş bir ölçekte gelişmiştir. Öyle ki sadece Çin'in nüfusu, dünya nüfusunun beşte biri kadardır. Ayrıca, yeni devlet kapitalizmi oldukça hızlı gelişmiştir. Çin ve Rusya'da örneğin, söz konusu yapılar geçtiğimiz on yıl içerisinde oluşmuştur. Ayrıca yeni devlet kapitalizmi, kapitalist araçların kullanımı konusunda daha iyi durumdadır. Bununla birlikte devlet mülkiyetli şirketler ve finansal kurumların yönetimi bürokratlardan değil, aynen özel büyük şirketlerde olduğu gibi, alanında uzmanlaşmış yetkin profesyonel yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Çizelge 1. Yeni devlet kapitalizminin varyasyonları

<i>Parti-Devlet Kapitalizmi</i>	Çin	Devlet Mülkiyetli Şirketlerle çevrilmiş bir ekonomik yapı. 100'den fazla büyük devlet mülkiyetli şirket ve bu şirketleri SASAC aracılığıyla ÇKP'nin kontrol etmesi.
<i>Kapitalist Şirket Kremlin Kremlin Inc.</i>	Rusya	1990'larda Yeltsin döneminde özelleştirilen Gazprom ve Rosneft gibi şirketlerin oligarklardan alınıp devletleştirilmesi ve Kremlin'in adeta şirket, Putin'in ise bir CEO gibi olduğu devlet kapitalizmi
<i>Petro-Devlet Kapitalizmi</i>	Körfez Ülkeleri	Petrol gelirlerinden elde edilen ulusal varlık fonları üzerinden ilerleyen petrol yönlü kapitalizm
<i>Küçük Yatırımcı Devlet</i>	Brezilya	Anglo-Sakson kapitalizminin çoğu özelliğini benimsemiş ve devlet kapitalizmi uygulayan diğer ülkelere göre liberal, devletin küçük ortak olduğu ekonomi
<i>Ortak Nokta</i>	<i>Politikacılar neoliberal kapitalizme göre daha fazla güce sahip</i>	
Kaynak: The Economist (2012)'den yararlanılarak oluşturulmuştur.		

McNally (2013b, 34-35) de yeni devlet kapitalizmini önceki devlet kapitalizmi örneklerinden ayırt etmektedir. Burada da devlet ekonomide baskın bir rol oynamaktadır ancak, bu durum ideolojik nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Dolayısıyla yeni devlet kapitalizmi pragmatizme dayalıdır. Bunun anlamı, “yenilenmiş” devlet kapitalizmi, neoliberal ilkeleri de içinde barındıran, kapitalizmi sürdürmeye yönelik bir ekonomik sistemdir. Dikkate değer sayıda özel mülkiyetli şirketin varlığı, küresel ticaret sistemiyle derin bir bütünleşme ve devlet mülkiyetli ya da devletin öncü olduğu alanlarda kapitalist işleyişe uyum bu sürecin temel özellikleridir. Bu bağlamda, devlet kapitalizmine dayalı, ABD merkezli neoliberal sisteme karşı ancak yine onun araçlarını kullanarak ilerleyen sistem öncekilerinden farklılaşmaktadır. Günümüzün yenilenmiş devlet kapitalizmi, küresel siyasal iktisadi düzenle bütünleşiktir.

Yeni devlet kapitalizminin yükselişi, küreselleşmenin etkileri ile ilgili sayısız varsayım ve öngörüğü geçersiz kılmıştır. Bir zamanlar Kenichi Ohmae “sınırsız dünya” (*borderless world*) tezi ile ulus-devletin sonunu ilan etmişti. Thomas Friedman, devletlerin piyasanın altın deli gömleğini giydiğini tartışmaktaydı. Na-

omi Klein gibi birçok yazar dünyanın en büyük firmalarının birçok ülkeden daha büyük olduğuna vurgular yapmışlardı. Nihayet Francis Fukuyama demokratik kapitalizmin zaferi ile “tarihin sonu”nun geldiğini iddia etmişti. Şimdi ise, tüm bu yazılan ve söylenenlerin aksine pek çok ülkede devletler piyasalara baskın çıktı ve otokrasi demokrasiye karşı zafer kazandı:

Çin Merkez Televizyonu’nun merkez binası Hollandalı bir mimar olan Rem Koolhaas tarafından tasarlanmış devasa büyüklükte bir binadır. Aynı şekilde Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi’nin merkez binası da devasa bir petrol tankerini andırmaktadır. Bu bağlamda Pekin’de devlet mülkiyetli şirketlerin devasa binalarını fazlaca görmek oldukça mümkündür. Elbette bu olgu sadece Pekin ile sınırlı değildir. Malezya’nın petrol şirketi Petronas’ın Kuala Lumpur’daki 88 katlı kuleleri, Moskova’da Rusya’nın en büyük iki bankasına-Sberbank ve VTB- ait büyük binalar... Devlet mülkiyetli şirketler ile ilgili en dikkat çekici şey, gelişen dünyada bu şekilde yükselen bir trende sahip olmalarıdır (The Economist 2012).

2008 küresel finansal krizi, küreselleşmenin jeo-ekonomik manzarasını değiştiren-yeniden biçimlendiren yapısal güçleri ortaya çıkardı. Artık Washington Uzlaşması’na ve onun yönetim ilkelerine dayalı çağ sona ermekte ve bu da özellikle Çin, Brezilya, Rusya, Hindistan gibi ülkelerin küresel düzene etkisinin artmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu ekonomiler, küresel siyasal iktisadın nasıl yönetileceği konusunda farklı perspektifler benimsemiş olmakla beraber, kapitalizmin doğasına ve mantığına aykırı olmayan bu farklı bakışlar küresel seviyede giderek ön plana çıkmıştır. Bizim yeni devlet kapitalizmi olarak adlandırdığımız sürece McNally “yenilenmiş” (*refurbished*) devlet kapitalizmi demektedir. Ona göre bu yenilenmiş devlet kapitalizmi, geleneksel merkantilizmin 21. yüzyıldaki uzantısı

olmaktan öte kapitalizmin yeni bir türüdür (McNally 2013b, 35).

Yeni devlet kapitalizmi, sık sık liberal serbest piyasa ilkelerine -özellikle de Washington Uzlaşması ile alakalı olan ilkelere- bir karşı duruş olarak okunmaktadır. Ancak yeni devlet kapitalizmi, Stalinizm ve sosyalist merkezi planlama ile benzeşen bir yapıya da sahip değildir. Yeni devlet kapitalizmi, daha çok, kapitalist sistem içerisinde devletin temel ekonomik fonksiyonlarda varlığını sürdürdüğü bir tür olarak algılanmalıdır. Bu nedenlerden ötürü, *ilk ve en önemli olarak*, yeni devlet kapitalizmi, kendi içinde farklılaşan bir kapitalizm türüdür (Çizelge 2). Devletin rolünde, devlet mülkiyetli şirketlerin ve devletin yönettiği diğer ekonomik kurumların sayısı ve biçimleri ile yabancı yatırımlar ve sermaye akımlarına açıklık konusunda dikkate değer bir farklılık vardır.

Bremmer'a (2010b, 23) göre yeni devlet kapitalizmi onu uygulayan her ülke şartlarına göre özel tasarlanmış bir kapitalizm biçimidir. Suudi Arabistan ve Rusya gibi hammadde ihracatçıları, örneğin, devletin daha baskın olduğu bir ekonomik yapıya meyillidirler. Dahası, devletin rolü ve uluslararası bütünleşme derecesine göre ulusal ekonomilerdeki farklılık dikkate değerdir. Büyük olarak nitelenebilecek gelişen piyasa ekonomileri (Çin, Brezilya, Hindistan ve Rusya), kıtasal ölçekte ya da bir alt kıta ölçeğinde yüzölçümlerine sahiptir. Bu ülkelerin alt ekonomik birimlerinin bazıları tek hammadde ve endüstriye yönelirken, diğer birimler uluslararası ticaret ve üretim akımlarıyla derin bir biçimde bütünleşmişlerdir. *İkinci olarak*, yeni devlet kapitalizmi, neoliberal küreselleşme çağında ortaya çıkmıştır. Hızlı bir biçimde sanayileşmek isteyen ekonomilerin hiçbiri kendini küreselleşmenin ticaret, bilgi ve sermaye akımlarından dışlayamaz. Ekonomilerini dışa açan, yeni devlet kapitalizminin uygulayıcısı olan ülkeler, neoliberal ilkelerin -işgücü piyasalarının liberalleşmesi, sermaye piyasalarının dışa açılması gibi- birçoğunu uygulamaktadırlar. Bu bakımdan Çin piyasacı liberal reformlar ile sürdürülen devlet kapitalizmini uygulayan bir örnektir. Belki de bu örneğin en

önemli kısmı devlet mülkiyetli şirketlerin ve ulusal varlık fonlarının yönetimiyle alakalıdır. Devletler burada yoğun kapitalist uygulamalara yönelmektedir. Şirket evlilikleri, ele geçirmeler, piyasanın ünlü yöneticilerinin transfer edilmesi, uluslararası fon yöneticilerinden tavsiyeler, uluslararası muhasebe standartları, borsa işlemleri vb girişimler ile kurumsal yönetişimi yeniden inşa ve geliştirmeye yönelik faaliyette bulunurlar (McNally 2013b, 38).

21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve 2008 küresel krizi ile yükselen yeni devlet kapitalizmini betimleyen tek bir model olmamakla birlikte, bu sistemi uygulayan ülkelerin bazı ortak politikalar devlet kapitalizmini tanımlamak için yeterlidir. Yenilenmiş devlet kapitalizmini neoliberal piyasa kapitalizminden ayıran öncelikli temel unsur, piyasaya ve tümüyle iktisadi liberalleşmeye karşı önemli ölçüde bir şüphe olmasıdır. Bu durum piyasaların önemsiz olduğu anlamına gelmemekle beraber piyasanın devlet aygıtı olmadan tek başına işleyeceği tezine bir karşı çıkıştır. Devlet kapitalizminde piyasalar pragmatist bağlamda bir araç olarak kullanılmaktadır. Piyasa güçleri temel iktisadi süreçlerin tümüyle devlet tarafından kontrol edildiği sürece iyidir. Dolayısıyla iktisadi kalkınma piyasa belirsizliklerine bırakılmadan devletçi ölçütlerde yürütülmelidir (McNally 2013b, 38-39).

Devlet kapitalizmi, devletin piyasaları kontrol etmesi ve piyasalarda baskın hale gelmesiyle oluşan ekonomik bir sistemdir. Ancak devlet kapitalizmini uygulayan ülkeler ile serbest piyasacı ülkeler arasındaki ayrım her zaman net değildir. Bu iki iktisadi sistemin zıt kamplar olduğuna yönelik bir kesinlik de yoktur. Dünya üzerindeki tüm ülkeler iktisadi faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesinin yanında yoğun piyasa işlemlerine de tanık olmuştur. Dolayısıyla hiçbir ülkenin ekonomisi doğrudan tam anlamıyla ne devlet kapitalizmidir ne de serbest piyasa ekonomisidir (Bremmer 2010a, 43).

Bremmer'a (2010a, 51-52) göre, politika yapıcılar devlet kapitalizmini kriz nedeniyle çöken ekonomiyi yeniden inşa etmek ya da durgunluktan çıkış aracı olarak

değil, uzun dönemli stratejik bir politika seçeneği olarak benimsemişlerdir. Ayrıca yeni devlet kapitalizmini benimseyen ülkelerdeki politika yapıcılar piyasaları, küresel aşamada iktisadi ve politik genişlemenin bir aygıtı olarak görmektedirler. Dolayısıyla da 21. yüzyılın devlet kapitalizminde piyasalar önemli bir unsurdur.

Yeni devlet kapitalizminde devlet, sadece ekonomiye çeşitli iktisat politikaları ile müdahale eden bir mekanizma değil, mülkiyeti kendisinde olan şirketler ve finansal kurumlar ile büyük destek sağladığı ulusal şirketler ile ekonomi sahnesinde yer almaya başlamıştır. Bu noktada devletler korumacı politikalarının ötesinde, liberal kapitalizmin araçlarını kullanarak, küresel ekonomide (ulusötesi kapitalizmde) rekabet eden birer yatırımcı biçiminde ortaya çıkmaktadır. Böylelikle küresel krizle birlikte ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesiyle kapitalizmin işlevselliğinin sürmesi konusunda devlet tekrar başat olarak rol oynamaya, iktisat politikalarının merkezinde yer almaya başlamaktadır. Devletin bu süreçteki diğer rolü ise mülkiyetindeki şirketlerle küresel piyasada yer alması olmuştur (Hassel ve Lütz 2012, 31).

1929'daki Büyük Buhran'dan sonra kapitalizmin en büyük krizi olarak görülen 2008 krizi, bu bağlamda, bir milat olmuştur.⁷ Bu son krizde, küresel kapitalizmde önemli yeri olan birçok finansal kuruluş ya iflas etmiş ya da devlet tarafından kurtarılmıştır. Dolayısıyla 2007'nin sonlarından itibaren başlayan süreçte, neoliberal kapitalizm büyük bir sarsıntı yaşamış ve bu sarsıntı, "bildiğimiz küresel kapitalizm" in sonunu getirmiştir. Neoliberal iktisat paradigmalarının bu başarısızlığı, mevcut sistemin sorgulanmasına neden olmuş ve özellikle 2009 yılında Londra'da yapılan G-20 zirvesiyle küresel finansal yapıda önemli reformlar yapılması ve devletin ekonomik hayatta güçlü bir şekilde var olması konusu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede 1980'lerden beri süregelen neoliberal küreselleşme yerini geliş-

⁷ Yeni devlet kapitalizminin yükseliş sürecini 2008 küresel krizine bağlamaktayız, ancak bu bağlam yeni devlet kapitalizminin kriz süreciyle birlikte oluştuğu anlamına gelmemelidir. Örneğin Çin'in devlet kapitalizmini oturtma süreci 1980'lere kadar gitmektedir. Ancak 2000'lerin başından itibaren "kurumsal" bir devlet kapitalizmini oturtmuşlardır. Yani küresel kriz öncesinde de var olan bu ekonomik sistem, küresel krizle birlikte neoliberal kapitalizmin alternatifi olmuştur.

mekte olan ülkelerin başı çektiği devlet kapitalizminin küreselleşmesine bırakacaktır (Helleiner 2011, 68; Berberoglu 2012). Kriz sonrası oluşan bu yeni kapitalist düzende küreselleşme ortadan kalkmayacaktır. Çünkü yeni devlet kapitalizmi küreselleşme ve finansallaşmaya karşı bir sistem değildir. Bilakis bu olguların içerisinde devlet mülkiyetli şirketler, ulusal varlık fonları ve çeşitli düzenleyici kurumlar ile yer alan bir sistemdir. (Bresser-Pereira 2010, 33).

Finansal kriz ve küresel durgunluk esnasında yaşanan piyasaların devasa çöküşü, serbest piyasanın küreselleşme ile beraber girdiği ilk sınavını geçemediğini kanıtladı. Devletler, önemli iktisadi sektörler ile finansal kurumların çöküşüne, büyümeyi yeniden başlatmak ve şirketlerin, kurumların daha da gerilemesini önlemek amacıyla, iktisadi yaşama yeniden müdahil oldu. Şirketleri kontrol etmeye başladı. Bunu yapmalarının nedeni, gerekli olduğunu düşünmeleri ve devlet aygıtından başka bir unsurun ekonomiyi durgunluktan ve kriz sarmalından çıkaramayacağı düşüncesidir. Dolayısıyla da Şangay'dan Pekin'e, Sao Paulo'dan Brasilia'ya, Mumbai'den Delhi'ye, Sidney'den Canberra'ya ve Dubai'den Abu Dhabi'ye doğru piyasa gücünün, finans sermayesinden politik sermayeye transferi gerçekleşti (Bremmer 2010b).

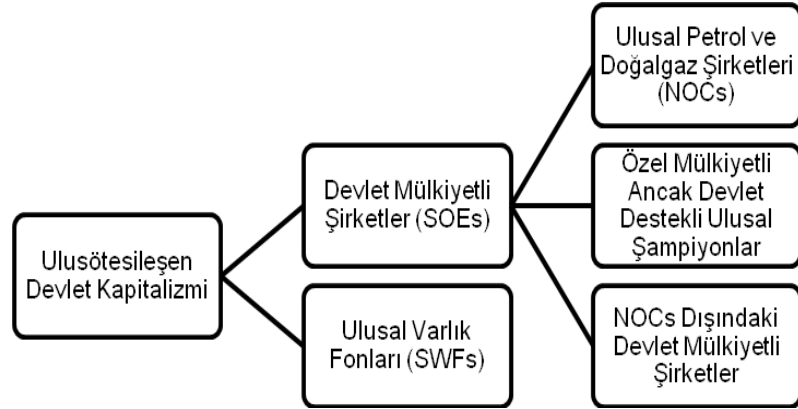
ABD, Avrupa ve gelişmiş dünyanın çoğunluğunda son devlet müdahaleciliği dalgası, mevcut küresel durgunluğun olumsuzluklarını azaltmaya ve ekonomilerini tekrar yükselişe geçirme anlamındaydı. Çoğunluk için, gelişmiş ülke hükümetleri ekonomilerini yönetme eğiliminde değildiler. Bununla birlikte benzer müdahalelere dayalı karşıt eğilimler gelişmekte olan dünyada ortaya çıktı. Burada devlet ekonomide çok büyük bir ağırlığa sahip olup serbest piyasa doktrini reddedilmektedir. Söz konusu gelişmekte olan ülkeler (Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Venezuela, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, vb) dünyanın en büyük petrol şirketlerine sahip ve bu şirketler dünya petrol rezervlerinin dörtte üçünü kontrol etmektedir. Diğer devlet destekli veya devlet mülkiyetli şirketler de temel

iktisadi sektörlerde gücü elinde bulundurmaktadırlar. Ulusal varlık fonları, devlet mülkiyetli yatırım fonları portföyleri için de yeni bir terim ve bu fonların küresel yatırımdaki payı giderek artan bir yapıya sahiptir. Söz konusu bu gelişmeler, küresel siyaseti ve küresel ekonomiyi yeniden biçimlendirmekte ve bu durum da gelişmekte olan ülkelerden yükselen devlet kapitalizmini ön plana çıkarmaktadır (Bremmer 2009, 40).

Yeni devlet kapitalizminin amacı, devletin dominant rol oynadığı şirketler ve kurumlar üzerinden piyasayı ve refahı kontrol etmektir. Serbest piyasa sisteminin hedefi karı çoğaltmaktır ve iktisadi olarak büyümek iken, devlet kapitalizminin hedefi politiktir: İktisadi kalkınmayı kontrol etmek ve sistemin sürme şansını çoğaltmaktır. Bu durum devlet kapitalizmini uygulayan ülkelere göre değişmektedir. Çin’de devlete ait veya devlet tarafından kontrol edilen şirketler ve onun uzantıları ülke GDP’sinin ve mevcut işgücünün yarısından fazlasına sahip olup Fortune Global 500’ün 2012’deki listesinde yer alan 73 Çin şirketinin 65’i devlet mülkiyetli şirketlerdir. Benzer şekilde, Rusya’nın devlet mülkiyetli girişimlerinin değeri Moskova Borsasının toplam değerinin yarısından fazladır. Birleşik Arap Emirlikleri’nde de ulusal petrol şirketleri ve ulusal varlık fonları ekonomiyi domine etmektedir. Diğer ülkelerde ise devletin ekonomideki yeri daha mütevazı konumdadır. Brezilya’da Petrobras gibi devlet mülkiyetli şirketler Latin Amerika’nın en büyük borsasında yüzde 38 değere sahipken, Güney Amerika’da ise devlet şirketleri özel şirketlerle büyük rekabet içerisinde. Yirmi yıl kadar öncesinde durum farklıydı. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra Yeni Kremlin hızla Batı’nın ekonomik modeline kaydı. Sovyet sonrası genç cumhuriyetler de Batı’nın politik değerlerini benimsedi. Aynı anda Çin liberal piyasa reformlarını lanse etmeye, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye gibi ülkeler de ekonomilerini kuralsızlaştırmaya başlamış, özelleştirme uygulamaları ile devleti şirket ve sektör yönetimlerinde uzaklaştırmışlardır. Ticaret hacimlerinin büyümesi, tüketici tercihleri ve arz zincirlerinin, sermaye akımlarının, doğru-

dan yabancı yatırımlar ile teknoloji ve inovasyonun küreselleşmesi liberalleşme eğilimlerini güçlendirdi (Bremmer 2009, 40-41, 2014).

Şekil 2. Ulusötesileşen devlet kapitalizminin temel unsurları



Ulusötesileşen devlet kapitalizminin aktörleri

Bremmer'a göre devlet kapitalizminin dört temel aktörü vardır (2009, 42; 2010a, 54).

1. Ulusal Petrol ve Doğalgaz Firmaları (NOCs)
2. Diğer Devlet Mülkiyetli Şirketler (SOEs)
3. Özel Mülkiyetli Ulusal Şampiyonlar
4. Ulusal Varlık Fonları (SWFs)

Biz ise bu çalışmada, aşağıdaki şemada da görüldüğü üzere, ulusal petrol ve doğalgaz şirketlerini devlet mülkiyetli şirketler içerisinde ele alacağız. Bununla birlikte, ulusal şampiyonlar⁸ da, devlet destekli hatta bazılarında küçük miktarda devlet hissesinin bulunduğu şirketler olduklarından ötürü onları da aynı başlık altında ele alacağız (Şekil 2).

⁸ Devlet kapitalizminin uygulandığı ülkelerde, özel mülkiyetli olan ancak devlet tarafından desteklenen ve bu çerçevede hem ulusal hem de küresel kapitalizmde önemli yer tutan şirketler ulusal şampiyonlar olarak adlandırılmaktadır.

Devlet mülkiyetli şirketler (SOEs)

Devlet mülkiyetli şirketler, genel olarak devletin doğrudan sahip olduğu ve kontrol altında tuttuğu şirketlere verilen isimdir. Yeni devlet kapitalizminin ulusöte-sileşmesinin birincil kaynağı da devlet mülkiyetli şirketlerdir. Özellikle stratejik sektörler olarak nitelenen, petrol ve doğalgaz, ulaşım, iletişim, bankacılık gibi sektörler üzerinden yükselen bu şirketler, günümüz küresel kapitalizminin önemli birer içsel unsuru halini almışlardır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Devlet mülkiyetli şirketlerin Fortune Global 500 içindeki yeri

Yıllar	Listedeki Devlet Mülkiyetli Şirketler	Liste içindeki payları (%)	İstihdamdaki payları (%)	Gelirdeki payları (%)	Varlıklardaki payları (%)	Karlardaki payları (%)
2005	49	9.8	18.4	8.0	8.9	8.2
2006	54	10.8	19.9	8.8	9.2	9.9
2007	55	11.0	19.7	9.2	8.8	10.4
2008	57	11.4	19.9	10.3	9.1	12.0
2009	69	13.8	23.6	14.5	15.7	11.9
2010	75	15.0	24.8	15.3	18.8	9.35
2011	86	17.2	27.7	17.8	22.2	16.95
2012	95	19.0	29.8	19.6	19.3	22.25
2013	107	21.4	30.4	22.0	19.7	23.15
2014	114	22.8	-	24.1	23.0	19.9

Kaynak: Kwiatkowski ve Augustynowicz, (2015, 1743). Değerler *Fortune Global 500* verilerinden hareketle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Devlet mülkiyetli şirketler içerisinde en dikkat çekenleri petrol ve doğalgaz sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerdir. Genel anlamda her ne kadar dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz şirketleri denince akla kimi özel şirketler gelse de, gerçekte dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz şirketleri devlet mülkiyetli Saudi Aramco, Gazprom, China National Petroleum Co., National Iranian Oil Co., Petronas de Venezuela ve Petrobras gibi şirketlerdir. Bunlar en büyük özel şirket Exxon Mobil'den daha büyük olup; dünya petrol rezerv ve arzının yüzde 75'inden fazlasına sahiptirler. Batıda refah daha çok özel mülkiyetli yatırım ve girişimlerle sağlanmaya çalışılırken Çin ve Rusya'nın başını çektiği gelişen piyasalar devlet mülkiyetli girişimler üzerinden küresel bir güce dönüşmeyi hedeflemektedir. Bu

bağlamda birçok gelişen piyasa ekonomisi ülke de bu iki ülkeyi takip etmektedir. Savunma, enerji, telekom, maden vb sektörlerde gelişen piyasaların devlet mülkiyetli şirketlerinin etkisi giderek artmaktadır. Bununla birlikte ulusal varlık fonları da devletin yatırımlardan karlı çıkmasını hedeflemektedir (Bremmer 2009, 42, 2010c).

Çizelge 3'te, 2014 yılı verileri üzerinden dünyanın en büyük on petrol ve doğalgaz şirketi verilmekte olup bu tablodan hareketle, en büyük on şirketin yedisinin devlet mülkiyetli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda *International Energy Statistics* verilerine göre, devlet kapitalizmini benimsemiş ülkelerin dünya petrol rezervlerindeki payı yaklaşık yüzde 37 civarındadır

Çizelge 3. Dünyanın en büyük on petrol ve doğalgaz şirketi (2014)

Şirket	Ülke	Kuruluş	Günlük Üretim (Milyon Varil)
Saudi Aramco*	Suudi Arabistan	1933	12
Gazprom*	Rusya	1989	8.3
National Iranian Oil*	İran	1948	6
ExxonMobil	ABD	1999	4.7
Rosneft*	Rusya	1993	4.7
PetroChina*	Çin	1999	4
British Petroleum (BP)	Birleşik Krallık	1909	3.7
Royal Dutch Shell	Hollanda	1907	3.7
Petroleos Mexicanos (Pemex)*	Meksika	1938	3.6
Kuwait Petrol Corporation*	Kuveyt	1980	3.4

* Devlet mülkiyetli şirketler.

Kaynak: Forbes, <http://www.visualcapitalist.com/>

Küresel bağlamda devlet mülkiyetli şirketler içerisinde sayı olarak petrol ve doğalgaz şirketleri ön plana çıksa da diğer sektörleri de göz ardı etmemek gerekir. Finansal kuruluşlardan kamu hizmetlerine kadar birçok sektörde de devlet mülkiyetli şirketler küresel listelerde yer almaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. *Fortune Global 500* listesinde yer alan devlet mülkiyetli şirketlerin faaliyet alanına göre sayısal dağılımı

Faaliyet Alanı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Finansal Kuruluş	10	11	10	11	15	18	15	16	14	17
Doğal Kaynaklar	14	16	19	19	23	24	31	33	41	43
Kamu Hizmetleri	21	19	18	17	18	18	20	22	23	25
Sanayi	1	5	5	7	10	11	16	18	20	22
Diğer	3	3	3	3	3	4	4	6	9	7

Kaynak: Kwiatkowski ve Augustynowicz (2015, 1743)

21.yüzyılın devlet kapitalizmi temel olarak devlet mülkiyetli şirketler ve ulusal varlık fonları üzerinden küreselleşse de, devlet destekli şirketler, sübvansiyon politikaları, korumacılık, ulusal şampiyon olarak nitelenen özel mülkiyetli şirketler lehine politika tercihleri, belirli iktisadi kurumlarda devletin sahip olduğu ikincil rol gibi daha da uzatılabilecek bir salkım halinde küreselleşmeye yönelik faktörleri içerisinde barındırmaktadır. Buradaki farklılık, devlet kapitalizminin bir ülke ekonomisine ne kadar etki ettiği. The Economist'in hesaplarına göre devlet mülkiyetli şirketlerin borsa değerleri Çin'de yüzde 80, Rusya'da yüzde 62, Brezilya'da yüzde 38 ve OECD ülkelerinde ise yüzde 12'dir. Dergi'ye göre devlet mülkiyetli şirketlerin yanında çeşitli ülkelerin özel mülkiyetli ulusal şampiyonları da (Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Toyota, BP, Chevron gibi) dünyanın en büyük şirketleri arasında yer almaktadır (Schneider 2012, 122). Airbus, Michelin, Hyundai, NEC, Samsung, Singapore Airlines, Volkswagen ve LG gibi şirketler mevcut dönemde birer ulusal şampiyona dönüşmüş ve küresel ekonomide önemli derecede ilerlemişlerdir (Kumar 2013).

Bazı gelişen piyasa ekonomilerinde büyük firmalar özel mülkiyet elinde olmayı sürdürmekle beraber, devletin kredi, sübvansiyon vb konulardaki patronajına gü-

venmekte ve dayanmaktadır. Bu özel mülkiyetli ancak devlet destekli ulusal şampiyonlar, böylelikle küresel rakipler karşısında devletten oldukça büyük destek almaktadırlar. Bu bağlamda söz konusu şirketler hem ulusal ekonomide hem de ihracat piyasalarında önemli bir aktördür. Devletten aldıkları destekle ulusal piyasadaki rakiplerinden avantajlı konumdadırlar ve devlet kapitalizminin önemli bir unsuru olarak giderek güçlenmektedirler. Rusya’da ulusal şampiyonlar Kremlin’e yakın küçük bir oligarklar grubu tarafından yönetilmektedir. Maden şirketi Norilsk Nickel, metalürji sektöründen Nmk Holding bu kategoriye örnektir. Çin’de de Rusya’dakinden daha geniş bir yapı mevcut olmakla birlikte Huawei, Lenovo gibi büyük telekomünikasyon ve bilgisayar firmaları devlet destekli ve devlete yakın iş adamları tarafından kontrol edilmektedir (Bremmer 2009, 43).

Genel anlamıyla ulusal şampiyonlar, özel mülkiyetli olan ancak bazı durumlarda devletin küçük hisselerinin bulunduğu, ulusal ve ihracat piyasalarında ve bu bağlamda da küresel piyasada yükselmek için devletten çeşitli destekler alan şirketlerdir. Devlet mülkiyetli bankalardan ucuz kredi, vergi indirimleri gibi ekonomik avantajlara sahip olan bu tür şirketlerin çoğunluğu ABD ve Avrupa merkezli olup, devletlerinin destekleriyle küresel kapitalizmin bir unsuru oldular. Dolayısıyla devlet kapitalizmi sistemi politik hedeflerle, bu ulusal şampiyonlara dikkate değer bir rekabet üstünlüğü sağlamış olmaktadır (Bremmer 2010a, 67).

Kowalski vd (2013, 6), ülkelerin küresel kapitalizmde faaliyette bulunan devlet mülkiyetli şirketlerdeki paylarını hesaplamışlardır. Buna göre küresel ekonomideki değeri bakımından en yüksek devlet mülkiyetli şirket payına sahip olan ülkeler sırasıyla Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya, Endonezya, Malezya, Suudi Arabistan, Hindistan, Brezilya, Norveç ve Tayland’dır (Çizelge 5). Bu hesaplama, devlet aygıtının tüm ekonomideki payını yansıtmamakta ancak bir ülkenin devlet mülkiyetli şirketleri aracılığıyla küresel ekonomideki gücünü göstermektedir. Bu açıdan yüksek paylara sahip olan ülkelerin büyük çoğunluğu aynı zamanda

önemli ticaret ülkeleri olup bunların arasında en dikkate değer örnek Çin'dir. Çin, dünyanın en büyük ikinci ihracatçısı olup 2010 yılında dünya ihracatının yüzde 10'undan fazlasını gerçekleştirmiştir. Bununla beraber yukarıda adı geçen diğer yedi ülke de bu hesaplama dahil edildiğinde, bu sekiz ülkenin toplam ihracattaki payı yüzde 20 olmaktadır.

Çizelge 5. Bazı ülkelerin Fortune Global 500'de yer alan şirketleri içinde devlet mülkiyetli şirketlerin sayısı (Parantez içindekiler, o ülkenin liste içindeki tüm şirketlerinin sayısıdır)

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Çin	14 (88)	19 (95)	22 (92)	25 (86)	32 (86)	39 (85)	52 (85)	61 (84)	72 (82)	76 (80)
Hindistan	4 (80)	5 (83)	5 (83)	5 (71)	5 (71)	5 (63)	5 (63)	5 (63)	5 (63)	5 (63)
Almanya	6 (16)	5 (14)	4 (11)	4 (11)	5 (13)	5 (14)	3 (9)	3 (9)	2 (7)	2 (7)
Fransa	6 (15)	5 (13)	4 (11)	4 (10)	4 (10)	4 (10)	3 (9)	3 (9)	3 (10)	3 (9)
Rusya	1 (33)	3 (60)	2 (50)	3 (60)	3 (38)	3 (50)	3 (43)	3 (43)	3 (43)	5 (63)
Japonya	2 (2)	2 (3)	2 (3)	1 (2)	2 (3)	2 (3)	2 (3)	2 (3)	2 (3)	3 (5)
Brezilya	2 (67)	2 (50)	2 (40)	2 (40)	2 (33)	2 (29)	2 (29)	2 (25)	2 (25)	2 (29)
Meksika	2 (100)	2 (40)	2 (40)	2 (40)	2 (50)	1 (50)	2 (67)	2 (67)	2 (67)	2 (67)
ABD	1 (1)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	3 (2)	4 (3)	3 (2)	1 (1)	1 (1)	1 (1)
Güney Kore	1 (9)	1 (8)	1 (7)	1 (7)	1 (7)	1 (10)	1 (7)	2 (15)	2 (14)	2 (13)

Kaynak: Kwiatkowski ve Augustynowicz (2015, 1743). Değerler *Fortune Global 500* verilerinden hareketle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 6'da Forbes Global 2000'de yer alan en büyük 20 devlet mülkiyetli şirket verilmiştir. Bu listedeki şirketlerdeki devlet payı yüzde 50 ve üzerindedir. Listeden de görüleceği üzere dünyanın en büyük 70 şirketinden 11 tanesi devlet mülkiyetli şirketlerdir. 9 tane ilk 11 şirket içerisinde olmak üzere listedeki 20 şirketin 13'ü Çin'in devlet mülkiyetli şirketleridir. Dikkat çeken bir diğer nokta da, hem en büyük 25 devlet mülkiyetli şirketin hem de Forbes Global 2000 listesinin en büyük dört şirketi de Çin'in devlet mülkiyetindeki bankalarıdır.⁹ Dünyanın en büyük 20 devlet mülkiyetli şirketinin 7 tanesi petrol ve doğalgaz, 7 tanesi bankacılık, ve birer tanesi de elektronik, kimyasal, sigorta, telekom ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerdir.

Dünyanın en büyük 2000 şirketinin 204'ü, 2010-2011 döneminde 37 farklı ülkeden devlet mülkiyetli şirkettir. Bu 204 şirketin 70'i Çin'e, 30'u Hindistan'a, 9'u Rusya'ya, 9'u Birleşik Arap Emirlikleri'ne ve 8'i de Malezya'ya aittir. 2010-2011 iş yılında bu 204 devlet mülkiyetli şirketin toplam satışı 3.6 trilyon ABD dolarıdır. Bu rakam 2000 en büyük şirketin toplam satışının yüzde 10'undan fazlasına ve Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin 2010 yılı ulusal gelirlerini geçmektedir. Ayrıca bu devlet mülkiyetli şirketlerin satış değeri (327 milyar ABD doları), dünya GDP'sinin yüzde 6'sına eşit ve toplam piyasa değerleri de listedeki tüm şirketlerin piyasa değerinin yüzde 11'ine tekabül etmektedir (Kowalski vd 2013, 6).

⁹ 2000 şirketin bulunduğu listedeki şirketlerin 232 tanesi Çin şirketleridir. Güncellenmiş listenin tamamı için: <http://www.forbes.com/global2000/list/2/#header:position>

Çizelge 6. Forbes Global 2000'e göre dünyanın en büyük 20 devlet mülkiyetli şirketi (milyar dolar, 2015)

Küresel Derece	Şirket	Sektör	Ülke	Piyasa Değeri	Satışlar	Varlıklar
1	ICBC	Bankacılık	Çin	278.3	166.8	3322
2	China Construction Bank	Bankacılık	Çin	212.9	130.5	2698.9
3	Agricultural Bank of China	Bankacılık	Çin	189.9	129.2	2574.8
4	Bank of China	Bankacılık	Çin	199.1	120.3	2458.3
8	PetroChina	Petrol&Doğalgaz	Çin	334.6	333.4	387.7
20	China Mobile	Telekom	Hong Kong, Çin	271.5	104.1	209
24	Sinopec-China Petroleum	Petrol&Doğalgaz	Çin	121	427.6	233.9
27	Gazprom	Petrol&Doğalgaz	Rusya	62.5	158	356
37	China Life Insurance	Sigorta	Çin	160.5	71.4	362.1
59	Rosneft	Petrol&Doğalgaz	Rusya	51.1	129	150
68	EDF	Elektronik	Fransa	46.3	96.7	324.3
73	Industrial Bank	Bankacılık	Çin	57.9	39.4	650.8
94	China Citic Bank	Bankacılık	Çin	49.7	38.3	667.1
103	CNOOC	Petrol&Doğalgaz	Çin	64.4	44.6	106.8
103	Statoil	Petrol&Doğalgaz	Norveç	58	95.1	131.6
112	China State Construction Engineering	İnşaat	Çin	36.8	120.3	150.6
116	Saudi Basic Industries	Kimyasal	Suudi Arabistan	64	50.4	90.9
121	ENI	Petrol&Doğalgaz	İtalya	64.2	145.9	176.9
124	Sberbank	Bankacılık	Rusya	26.9	58.1	420
127	China Shenhua Energy	Metal&Madençilik	Çin	63.8	39.6	85.8

Kaynak: Forbes Global 2000 Listesi, 2015,

<http://www.forbes.com/global2000/list/#tab:overall>

*Seçilen şirketler devletin yüzde 50 ve üzerinde pay sahibi olduğu şirketlerdir. Bunların yanında Japonya'nın telekomünikasyon şirketi Nippon ve Almanya'nın Deutsche Telecom gibi devlet mülkiyetinin yüzde 30 ve civarı olduğu firmaları da listede görmek mümkündür.

Çizelge 7’de ise Forbes Global 2000 güncellenmiş listede karlılık açısından sıralama verilmiştir. Listeye göre dünyanın en çok kar eden şirketi toplamda 40. sırada yer alan Vodafone şirkettir. Şirket özel mülkiyetli olup 2. sırada onu takip eden ve toplamda ilk sırada yer alan ICBC ise devlet mülkiyetlidir. Dünyanın en karlı şirketleri arasında bankacılık sektörü ağır basmakta olup bu on şirketten beşi devlet mülkiyetlidir. Ayrıca iki şirket de ulusal şampiyondur. Dolayısıyla dünyanın en karlı on şirketi içinde de devletin ağırlığı oldukça belirgindir.

Çizelge 7. Karlılık bakımından en büyük 10 şirket (2015)

Küresel Derece	Şirket Adı	Sektör	Ülke	Kar (milyar dolar)
40	Vodafone	Telekom	Birleşik Krallık	77.4
1	ICBC*	Bankacılık	Çin	44.8
12	Apple	Bilgisayar	ABD	44.5
2	China Construction Bank*	Bankacılık	Çin	37
7	Exxon Mobil	Petrol&Doğalgaz	ABD	32.5
3	Agricultural Bank of China*	Bankacılık	Çin	29.1
4	Bank of China*	Bankacılık	Çin	27.5
27	Gazprom*	Petrol&Doğalgaz	Rusya	24.1
10	Wells Fargo	Bankacılık	ABD	23.1
18	Samsung Electronics	Elektronik	Güney Kore	21.9

Forbes Global 2000, http://www.forbes.com/global2000/list/#header:profits_sortreverse:true
*Doğrudan devlet mülkiyetli şirketler yani devletin yüzde 50 ve üzeri paya sahip olduğu şirketler.

UNCTAD’ın (2014) hesaplama ve tahminlerine göre küresel ekonomide faaliyet gösteren yaklaşık 550 adet devlet mülkiyetli şirket bulunmaktadır ve toplam varlıkları 2 trilyon dolardan daha fazladır. Gelişen ülkelerde olduğu kadar Danimarka, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde de devlet mülkiyetli şirketler için önemli birer merkezdir.

Geniş özelleştirme çalışmalarına rağmen, devletler, finans, imalat, enerji, doğal kaynaklar ve altyapı gibi temel sektörlerde girişimlerini sürdürmektedir. Dolayı-

**Ulusal varlık fonları
(SWFs)**

sıyla devlet mülkiyetli sektörler hem büyük yüksek gelirli ülkelerde, hem temel gelişen piyasa ekonomilerinde hem de çoğu düşük ve orta gelirli ülkelerde varlığını genişleterek sürdürmektedir. Gerçekten de birçok devlet mülkiyetli şirketler günümüzde dünyanın en büyük şirketleri, en büyük yatırımcıları ve en büyük sermaye piyasası oyuncuları arasında yer almaktadır. Birçok ülkede, stratejik sektörlerdeki devlet mülkiyetli şirketler artan bir biçimde hem kalkınmanın hem de küresel ekonomideki genişlemenin araçları olarak görülmektedir (World Bank, 2014a: 3).

Devlet kapitalizminin bir diğer unsuru da, 2000'li yıllar itibariyle sayıları hızla artan ve birikim ve yatırım bağlamında küresel piyasada giderek yükselen ulusal varlık fonlarıdır. Ulusal varlık fonları gelişen piyasa ülkelerindeki devasa ihracat artışından kaynaklanmıştır (Bremmer, 2009: 48). Ulus-devletler kapitalizmin küreselleşme aşaması başladığından bu yana toprakları üzerindeki egemenliklerini özellikle uluslarüstü kurumlar ve sivil toplum kuruluşları ile paylaşmaktadır. Bu durum özellikle finansallaşma olgusunun öne çıkmasıyla birlikte, ulusal sınırların iktisadi bağlamda önemini yitirmesine ve devlet aygıtının yeni bir evreye girmesine neden olmuştur. Modern kapitalizm, küresel iktisadi-siyasi-toplumsal olgular etrafında yeniden biçimlenmiş ve devlet aygıtı çeşitli kurumsal yapılarıyla küresel düzenle bütünleşmiştir. Ulusal Varlık Fonları da bunlardan bir tanesidir. Bu fonlar, devlet aygıtının yeni kapitalizmde nasıl bir yapıya büründüğünü anlatan iyi bir örnek teşkil etmektedir. Küresel bir girişimci, küresel bir yatırımcı olarak devletin devlet mülkiyetli şirketler yanında en çok kullandığı aygıt ulusal varlık fonlarıdır. Ulusal Varlık Fonları, özellikle 2008 krizi sonrasında devletin en önemli yatırım aracı ve küresel kapitalizmin önemli bir unsuru haline gelmişlerdir. Dolayısıyla bu olgular, modern kapitalizmin yeni dinamiklerini açıklamak konusunda önemli bir yere sahiptir (Beck ve Fidora 2008, 349; Dixon ve Monk 2012, 104).

Ulusal varlık fonlarının tanımlanması konusunda henüz bir görüş birliği olmamasına karşın ulusal varlık fonları bir ulusal devlet tarafından kontrol edilen ancak devlet mülkiyetli şirketler ve kalkınma bankalarından farklı işlevlere sahip, uzun dönemli yatırım mekanizmalarıdır. Tipik olarak bu fonlar doğal kaynaklardan elde edilen kazancın başını çektiği ticari mal gelirleri ile döviz kuru kazançları ve mali fazlalıklar ile finanse edilir (World Bank 2014b, 1). Ulusal Varlık Fonları tanımlaması yazardan yazara farklılık gösterse de, bu kavram, genel olarak, özellikle de yurtdışında yatırım yapan devlet mülkiyetli ya da devlet kontrolündeki sermaye havuzunun ifadesidir. 40'a yakın ülke bu fonlara sahiptir. Petrol gelirleri ve ticaret fazlalıklarıyla finanse edilen bu fonlara Çin'den Norveç'e, Bolivya'dan Brezilya'ya, Katar'dan Rusya'ya birçok ülkede rastlanmaktadır (Helleiner 2009, 300; Chavez 2014, 48).

Bu bağlamda ulusal varlık fonları, küresel para ve finans sisteminde giderek artan bir öneme sahip olmaya başlamış devlet mülkiyetli fonlardır. Bu devlet mülkiyetli fonlar, çeşitli makroiktisadi amaçlarla kurulmuş olup, kaynağını genel olarak döviz kuru işlemlerinden elde etmektedir. Ulusal varlık fonları yeni bir olgu olmayıp başta Kuveyt olmak üzere, Abu Dabi ve Singapur gibi ülkeler uzun süredir bu tür fonlara sahiptirler. Özellikle yüksek petrol fiyatları finansal küreselleşmeyle birlikte petrol ihracatçısı konumda olan bazı Asya ülkelerinin varlıklarını arttırmıştır Bunun sonucu olarak da ulusal varlık fonları küresel sermaye piyasalarında giderek önemli hale gelmiştir (IMF 2008, 4-5).

Devletler, devlet mülkiyetli veya devlet destekli şirketleri finanse etmek için ihtiyaçları olan parayı basabilir ancak bu onların varlıklarının değerini düşürür. Bunun dışında devletler, bütçelerinden doğrudan para aktarmak da vergilerin artması ya da kamu harcamalarının azalması anlamına gelecektir. Bu iki durum da iktisat teorisi bağlamında makul seçenekler değildir. İşte bu noktada ulusal varlık fonları devreye girmektedir. Devletin yönetiminde olan bu fonlar stratejik yatırımlar

için kullanılmaktadır. Genel olarak devletler ulusal varlık fonları ile yaptığı yatırımlardan politik bir ilerleme ve güçlenme elde etmeyi hedeflemekle beraber, bu amaçla özellikle yurtdışında çeşitli şirketler veya kuruluşlardan hisse satın almaktadır (Bremmer 2010a, 69-70).

Ulusal varlık fonları son yıllarda adından söz ettirmekle birlikte aslında yeni bir olgu değildir. İlk ulusal varlık fonu -The Kuwait Investment Authority- 1953 yılında kurulmuş, ancak “ulusal varlık fonu” terimi 2005 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bu yıldan sonra Dubai, Libya, Katar, Güney Kore ve Vietnam gibi ülkeler ulusal varlık fonu oluşturmaya başlamışlardır (Bremmer 2009, 44). Henüz evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı olmasa da, bir ulusal varlık fonu, mülkiyeti devlette olan ve devletin kurumları tarafından yönetilen finansal bir yatırım aracıdır (Das 2009, 86-87). Sovereign Wealth Funds Institute’un 2015 yılı güncellenmiş verilerine göre dünyanın en büyük on ulusal varlık fonu aşağıda Çizelge 8’de gösterilmiştir.

Ulusal Varlık Fonlarının sayısı, özellikle 2000’li yılların başından itibaren artış göstermiştir. 2000 yılına gelindiğinde, dünyadaki toplam Ulusal Varlık Fonu sayısı 23 iken (ilk ulusal varlık fonunun kurulduğu 1953 yılı ile 2000 yılı arası), 2000-2013 yılları arasında 49 adet daha ulusal varlık fonu kurulmuştur (Alhashel 2015). 2008’in başından 2012’nin sonuna kadar ulusal varlık fonlarının değeri yüzde 59.1 büyümüştür. 2005’ten 2012’ye kadar olan süreçte de 32’den fazla yeni ulusal varlık fonu kurulmuştur. Bununla beraber SWFI’nin 2014 verilerine göre mevcut ulusal varlık fonlarının finansmanı yüzde 59.5 oranında petrol ve doğal gaz gelirleriyle alakalıdır.¹⁰

¹⁰ Bkz. <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund/> Erişim: 02.10.2015).

Çizelge 8. En büyük on ulusal varlık fonu

Ülke	Ulusal Varlık Fonu	Varlık (milyar dolar)	Kuruluş	Kökene
Norveç	Government Pension Fund-Global	873	1990	Petrol
UAE-Abu Dhabi	Abu Dhabi Investment Authority	773	1976	Petrol
Çin	China Investment Corporation	746.7	2007	mamul dışı
Suudi Arabistan	SAMAM Foreign Holdings	671.8	-	Petrol
Kuveyt	Kuwait Investment Authority	592	1953	Petrol
Çin	SAFE Investment Company	547	1997	mamul dışı
Çin-Hong Kong	Hong Kong Monetary Authority Investment Portfolio	400.2	1993	mamul dışı
Singapur	Government of Singapore Investment Corporation	344	1981	mamul dışı
Katar	Qatar Investment Authority	256	2005	Petrol ve Doğalgaz
Çin	National Social Security Fund	236	2000	mamul dışı

Kaynak: <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (2015 güncellenmiş veriler)

Ulusal varlık fonlarının önemli bir görevi, ulusal şampiyonlar olarak nitelenen şirketleri finanse etmektir. Fonların bu görevi onların ebatını ve önemini giderek arttırmaktadır. Devletler, ulusal şampiyonları sadece para basarak finanse edemeyeceklerini bilirler. Çünkü oluşacak enflasyon, varlıklarının değerini eritir. Ayrıca doğrudan devlet bütçesinden harcamak da ileride büyük açıklara neden olabilir. Dolayısıyla ulusal varlık fonlarına bu noktada daha büyük iş düşmektedir. Ulusal varlık fonları, mal ihracatından kazanılan döviz fazlalıklarının adeta bir deposu olacak nitelikte bir işleve sahiptir. Ancak ulusal varlık fonları, banka hesabından daha fazlasıdır. Ulusal varlık fonları, döviz kuru, devlet tahvilleri, kıymetli madenler ve bazı ulusal ya da yabancı şirketlerdeki hisselerin karma portföylerinden oluşan devlet mülkiyetli yatırım fonlarıdır. Aynen tüm diğer yatırım fonlarında ol-

duğu gibi, ulusal varlık fonlarında da amaç yatırımdan geri dönen miktarın ençoklaştırılmasıdır. Ancak diğerlerinden farklı olarak bu fonlardaki geri dönüşler ekonomik anlamda olduğu kadar devlet kapitalistleri için politik olarak da önemlidir (Bremmer 2009, 43-44).

Yukarıda da belirtildiği üzere Ulusal Varlık Fonları özel amaçlı devlet fonları ve devlet girişimleridir. Bu fonlar, ödemeler dengesi fazlaları, döviz kuru işlemleri, özelleştirme gelirleri, mali fazlalar, mal ihracatından gelen gelirler ile kurulmaktadır. Ulusal varlık fonları hukuki ve kurumsal birer devlet yapılarıdır ve istikrar fonları, tasarruf fonları gibi (Çizelge 9) fonlardan oluşan heterojen bir olgudur ve bu fonlar yeni olmamalarına karşın 2008 finansal krizi ile birlikte küresel ekonomide giderek önemli bir unsur halini aldılar (IWG 2008, 3; Chavez 2014, 48).

Çizelge 9. Ulusal varlık fonu türleri

Ulusal Varlık Fonu Türü	Açıklama
İstikrar Fonları	Bütçeyi ve genel olarak ekonomiyi fiyat dalgalanmaları ve şoklardan korumaya yönelik fonlardır.
Tasarruf Fonları	Ulusal tasarrufları yatırıma dönüştürerek gelecek nesillerin refahını arttırmayı amaçlayan fonlardır.
Rezerv Yatırım Fonları	Rezervleri arttırmaya odaklı fonlardır.
Kalkınma Fonları	Ülkenin potansiyel üretimini arttıracak sanayi politikaları ve sosyoekonomik projelere kaynak sağlama amaçlı fonlardır.
Emeklilik Rezerv Fonları	Hükümetin olası borçlarına kaynak sağlayan fonlardır.
Kaynak: IMF (2008)'den oluşturulmuştur.	

Ulusal varlık fonları sermayelerini üç temel kaynaktan alırlar. Bunlardan birincisi, özellikle petrol ve doğal gaz ile elde edilen doğal kaynak ihracatı geliridir. Bu anlamda bu kaynağı “petrodolar” olarak nitelemek mümkündür. Söz konusu kalem Rusya, Körfez Ülkeleri ve bazı Kuzey Afrika Ülkeleri için önemli bir kaynaktır. Kaynaklardan ikincisi ise büyük dış ticaret fazlalarıdır. Bu konuda en önemli örnek ise Çin'dir. Üçüncü kaynak ise bütçeden ya da döviz kuru rezervlerinden

yapılan doğrudan transferlerdir. Fonlama şekli farklı olsa da ulusal varlık fonları her yönüyle devlet mülkiyetine ait bir yatırım unsurudur. Ancak genel olarak bu fonları belli bir şekilde sınıflandırmak kolay bir iş değildir. Çünkü bu fonlar çoğunlukla, ulusal devletlerin mülkiyetinde bulunsa da, bazı yerel yönetimler-özellikle ABD, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kanada gibi ülkelerde de bu fonların mülkiyetine sahip olabilmektedir. Bununla beraber bazı ülkelerde doğrudan merkez bankalarının yönettiği ulusal varlık fonları da vardır. Kazakistan National Fund ve Nijerya'nın Excess Crude Account buna örnek teşkil etmektedir. Bunların dışında Azerbaycan'ın State Oil Fund ve Venezuela'nın Fund for Investment of Macroeconomic Stabilization doğrudan devletin en üst organları tarafından yönetilmektedir. Singapur Yatırım Şirketi de devlete ait ancak, adeta özel şirket gibi işleyen bir ulusal varlık fonu kuruluşudur (Bremmer 2010a, 70; Jory vd 2010, 590-591).

Çizelge 10. Ulusal varlık fonlarının bölgesel-kıtasal dağılımı (SWFI Kasım 2014 verileri)

Bölge-Kıta	Yüzde (%)
Asya	39.1
Ortadoğu	37.1
Avrupa	16.7
Amerika	2.9
Afrika	2.3
Diğer	2.0
Kaynak: http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/	

Mevcut küresel iktisadi durgunluk, devlet kapitalizminin küreselleşmesini hızlandıran bir unsurdur. Ayrıca bu durgunluk döneminde sadece gelişen piyasa ülkeleri değil aynı zamanda dünyanın en büyük ülkeleri de ekonomilerine müdahale etmektedirler. Her ne kadar “serbest piyasa, kapitalizmi sürdürecektir” yegâne unsur-

dur” miti hala etkisini devam ettiriyor olsa da piyasanın küresel krizden kendi kendine çıkamayacağı görülmüş ve başta ABD olmak üzere devlet müdahaleleri ile bankalar ve büyük şirketler kurtarılmaya çalışılmıştır. Japonya, Avustralya gibi büyük serbest piyasa kapitalizmlerinde de süreç aynı şekilde işlemiştir. Ancak büyük ülkelerdeki devlet müdahalesi gelişen piyasa ülkelerindeki gibi kalıcı nitelikte, uzun vadeli bir devlet kapitalizmi değildir. İktisadi bir unsur olarak Washington’da, Avrupa’da, Çin’de, Hindistan’da ve Rusya’da politika yapımcılar küresel finans sisteminin giderek merkezinde yer almaya başlamıştır. Çünkü küresel finans krizinden zarar gören özel banka ve şirketleri kurtaracak, piyasaya likidite enjekte edecek ve gerekli parayı basacak unsur devlet aygıtıdır. İşte bu tür gelişmeler, küresel finansta ani ve önemli bir güç kayışını beraberinde getirmektedir. Yakın zamana değin New York’ta konumlanan finans dünyası artık Washington’a oldukça bağlı hale gelmiştir. Dahası, benzer durumlar Şangay’dan Pekin’e, Dubai’den Abu Dabi’ye, Sidney’den Canberra’ya, Sao Paulo’dan Brasilia’ya dünyanın pek çok yerinde gözlemlenmiştir. Londra, Moskova ve Paris gibi finansal merkezlerde de siyasi otorite lehine doğru bir güç kayışı yaşanmıştır (Bremmer 2009, 49).

Sonuç

Küreselleşme süreci, son birkaç on yıldır büyük küresel bir finansal piyasa yarattı. Ancak 2008 krizi ile birlikte liberal düzen 1929 Buhranından sonra yeniden şüphe duyulan bir olgu olmaya başlamış ve ülkeler kuralsızlaştırdıkları ekonomilerini yeniden gözden geçirmeye başladılar. Bu bağlamda özellikle gelişen dünyadan gelen ve gelişmiş dünyada da farklı derecelerde izleri görülen devlet kapitalizmi, küresel düzeni yönetmeye aday yeni bir politika seti olarak giderek güçlenerek sahne aldı. Yeni devlet kapitalizminin en önemli unsurlarından olan ulusal varlık fonlarının, aynı devlet mülkiyetli şirketlerde olduğu gibi küresel kapitalizmde sıkça bahsi geçen birer dinamik halini alması, geçmişten farklı yeni bir devlet otoritesinin güçlü bir sinyali vermiş oldu.

Genel hatlarıyla devlet mülkiyetli şirketler ve ulusal varlık fonları üzerinden ulu-

sötesileşen yeni devlet kapitalizmini benimseyen ülkeler, küresel durgunluktan daha önce görülmemiş derecede fazla iktisadi faaliyeti kontrol edecek kadar güçlü çıktı. Çin ve Rusya, kendi devlet mülkiyetli şirketleri ile özel ulusal şampiyonlarını krizden derin bir şekilde etkilenmekten kurtardılar. Her iki ülke de maliyetlerini azaltacak yönde politikalar izledi. Petrol fiyatınının 147 dolardan 40 dolara kadar düştüğü 2008'in Temmuz ve 2009'un Şubat ayları arasında Rusya, uzun bir aradan sonra ilk kez bütçe açığı ile karşı karşıya kalmış ve bir çok ülke giderek büyüyen işsizlik sorunuyla mücadele etmiştir. Bu olumsuzluklara karşı ülkelerin cevabı, genel olarak devletin ekonomik müdahalelerini arttırmak olmuştur. Küresel durgunluğa rağmen, ulusal varlık fonları yani küresel kapitalizmin yeni oyuncularını, artık ekonomilerin en önemli aktörlerinden bir haline gelmiş, devlet mülkiyetli şirketler ve ulusal şampiyonlar da güçlü bir biçimde yükselişe geçerek küresel kapitalizmin önemli unsurları konumuna ulaşmışlardır (Bremmer 2009, 50).

Devlet müdahalesi sadece gelişmekte olan dünyaya özgü değildir. Gelişmekte olan dünyaya özgü olan olgu “yeni devlet kapitalizmi”dir. Batı’da ise Post-Washington Uzlaşması çerçevesinde “piyasa dostu devlet” ön plana çıkmaktadır. Özellikle küresel kriz süresince ABD’nin de yoğun devlet müdahaleleri gerçekleştirdiği bilinmektedir. OECD (2015, 218)’e göre son görgül çalışmalar, devlet mülkiyetli, devlet kontrolündeki ya da bir biçimde devlet etkisinde bulunan şirketlerin küresel kapitalizmde giderek artan ağırlığını gözler önüne sermektedir. Geleneksel olarak devlet sektörü daha çok ulusal piyasalara yönelik çalışırken, son yıllarda küreselleşen kapitalizmle beraber devlet mülkiyetindeki girişimler, ulusötesi/küresel ekonominin bir parçası haline gelmiş ve dünyanın en etkili girişimlerine dönüşmüşlerdir. Böylelikle devlet kapitalizmi de eski örneklerinde olduğu gibi ulusal değil küresel kapitalizm ile birlikte ulusötesi bir unsur, bir politika tercihi, bir pratik olarak sahne almaya başlamıştır.

Kaynakça

- Alhashel, Bader. 2015. Sovereign wealth funds: A literature review. *Journal of Economics and Business*, 78, 1-13.
- Aligica, Paul D. ve Vlad Tarko. 2012. State capitalism and the rent-seeking conjecture. *Constitutional Political Economy*, 23 (4), 357-379.
- Beck, Roland ve Michael Fidora. 2008. The impact of sovereign wealth funds on global financial markets. *Intereconomics*, 43 (6), 349-358.
- Berberoglu, Berch. 2014. *Küresel Çağda Siyasal Sosyoloji*. çev. E. Sönmez. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bremmer, Ian. 2009. State capitalism comes of age. *Foreign Affairs*, 88 (3), 40-55.
- Bremmer, Ian. 2010a. *The End Of The Free Market*. New York: Portfolio.
- Bremmer, Ian. 2010b. The end of the free market: who wins the war between states and corporations? *European View*, 9 (2), 249-252.
- Bremmer, Ian. 2010c. The long shadow of the visible hand. *The Wall Street Journal*. 22 Mayıs 2010.
- Bremmer, Ian. 2014. The new rules of globalization, *Harvard Business Review*, Ocak-Şubat Sayısı.
- Bresser-Pereira, Luiz C. 2010. The global financial crisis and a new capitalism?, *Levy Economics Institute Working Paper*, No: 592. http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_592.pdf
- Chavez, Daniel. 2014. State of the State. *State of Power*. TNI içinde, 45-53.
- Das, Dilip K. 2009. Sovereign-wealth funds: the institutional dimension. *Int Rev Econ*, 56, 85-104.
- Dixon, Adam D. ve Ashby H.B. Monk. 2012. Rethinking the sovereign in sovereign wealth funds. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37 (1), 104-117.
- Harris, Jerry. 2009. Statist globalization in China, Russia and the Gulf States. *Science & Society*, 73 (1), 6-33.
- Helleiner, Eric. 2009. The geopolitics of sovereign wealth funds: An introduction. *Geopolitics*, 14 (2), 300-304.
- Huat, Chua B. 2015. State-owned enterprises, state capitalism and social distribution in Singapore. *The Pacific Review*, DOI: 10.1080/09512748.2015.1022587.

- IMF. 2008. Sovereign Wealth Funds—A Work Agenda. <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2008/022908.pdf>
- IWG. 2008. Sovereign Wealth Funds Generally Accepted Principles and Practices: “Santiago Principles”. <http://www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf>
- Jory, Surendranath R., Mark J. Perry and Thomas A. Hemphill. 2010. The role of sovereign wealth funds in global financial intermediation. *Thunderbird International Business Review*, 52 (6), 589-604.
- Keynes, John M. 2010 [1936]. İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi. çev. U. Selçuk Akalın. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Kotz, David. M. 2015. Capitalism and forms of capitalism: Levels of abstraction in economic crisis theory. *Review of Radical Political Economics*, 1-9
- Kowalski, Przemyslaw et al. 2013. State-owned enterprises: Trade effects and policy implications. *OECD Trade Policy Papers, No. 147*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k4869ckqk7l-en>
- Kumar, Nirmalya 2013. *Turning national champions into global brands*. <https://www.london.edu/faculty-and-research/lbsr/turning-national-champions-into-global-brands#.VhOoTuztmko> (Erişim: 06.10.2015)
- Kwiatkowski, Grzegorz and Pawel Augustynowicz. 2015. State-owned enterprises in the global economy –analysis based on fortune global 500 list. *Joint International Conference*. 27-29 May, Bari-Italy.
- Lapavistas, Costas. 2013. The financialization of capitalism: ‘Profiting without producing’. *City*, 17 (6), 792-805, DOI: 10.1080/13604813.2013.853865
- McNally, Christopher A. 2013a. How emerging forms of capitalism are changing the global economic order. *Analysis From The East-West Center*, No: 107.
- McNally, Christopher A. 2013b. The challenge of refurbished state capitalism: Implications for the global political economic order, *Zeitschrift für Public Policy, Recht und Management*: 33-48.
- Musacchio, Aldo and Sergio G. Lazzarini. 2014. *Reinventing State Capitalism Leviathan in Business, Brazil and Beyond*. London: Harvard University Press.
- OECD. 2013. *State-Owned Enterprises in The Middle East and North Africa: Engines of Development and Competitiveness?*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202979-en>

- OECD. 2015. *State-Owned Enterprises in the Development Process*. Paris: OECD Publishing.
- Ostrowski, Wojciech. 2012. *State capitalism: An emerging regime*. POLINARES working paper n. 51.
- Pollock, Friedrich. 1982. [1941]. State capitalism: It's possibilities and limitations. In A. Arato and E. Gebhardt (Eds.), *The Essential Frankfurt School Reader*. New York: Continuum Publishing Company, pp. 71-94.
- Rickards, James. 2015. [2012]. *Kur Savaşları Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu*. çev. N. Domaniç ve N. Alhan). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Resico, Marcelo F. 2013. Competing models of capitalism and the reorganization of world economy after the financial crisis. Bildiri Metni. XV World Economy Meeting, "Shifting Wealth in the World Economy", Universidad de Cantabria, Santander, İspanya.
- Robinson, William I. 2014. *Global Capitalism and the Crisis of Humanity*. Cambridge University Press.
- Schneider, Henrique. 2012. State-capitalism and globalization—a challenge to whom?. *Iliria International Review*, 2, 119-133.
- Stephen, Matthew D. 2014. Rising powers, global capitalism and liberal global governance: A historical materialist account of the BRICs challenge. *European Journal of International Relations*, 20 (4), 912-938.
- The Economist. 2012. *State Capitalism*. Special Report.
- UNCTAD. 2014. *World Investment Report*.
- World Bank. 2014a. *Corporate Governance of State-Owned Enterprises a Toolkit*. Washington: World Bank Group.
- World Bank. 2014b. *Sovereign Wealth Funds in East Asia*. Policy Note.

The Rise of New State Capitalism: A Global Political Economy Perspective

Abstract

The feasibility of different capitalist modes has come up again since neoliberal global capitalism's interrupting after the 2008 crisis. Both the West's state intervene policies for overcoming the crisis and the countries' which the state is major player in the economy such as China and Russia, outcoming with less damage from the crisis, have taken over the state capitalism which is not theoretically new but different from former samples in practise. This "new" state capitalism represents political and economical structures of developing countries such as China and Russia mainly on the way, Brazil, India and Saudi Arabia. New state capitalism is a capitalist variety which is being global through state-owned enterprises (*SOEs*) and sovereign wealth funds (*SWFs*). In this context, the state apparatus moves a global investor and entrepreneur. Hence, the new state capitalism is a phenomenon which is has goal to take political gain and treating globalist beyond nationalism like former samples. Here, in this paper, with surveying the factors which provides the globalization of the state capitalism, we will refer to differences of the new state capitalism from former samples.

Keywords

Globalization, State Capitalism, State-Owned Enterprises, Sovereign Wealth Funds